

která je spjata se současným městem. Setkáme se tak zde s předpokladem, že charakteristiky socialistického města, jako bylo centrální plánování či omezené nakládání se soukromým vlastnictvím, suburbanizaci omezovalo, potlačovalo, zabraňovalo jí (viz s. 261–264). Potlačení těchto „přírodních“ tendencí sublimovalo do všeobecné popularity chataření a chalupaření (s. 7) a po pádu komunistických režimů vedlo k náhlému výtrysku touhy po bydlení za městem. Kde se však tato suburbanizační „přírozenost“ bere? Jak jí vysvětlit a nakolik můžeme zcela ignorovat sociální konstruovanost žádoucích forem bydlení a podoby města (srov. např. kapitoly Vackové a Galčanové v citované *Sub Urbs* či P. Bourdieu: *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press 2005)? Komplikovaně provázaný vztah mezi jednáním aktérů a strukturálními aspekty společenských norem, trhu s bydlením, infrastruktury či politiky zde zůstává zcela stranou pozornosti.

Závěrečná poznámka ke knize se týká způsobu psaní a vyznění jednotlivých kapitol. Nelze se zbavit dojmu, že texty a závěry jsou formulovány z pozice absolutní expertní autority – autoři již vědí, jakou povahu ve zkoumaných městech suburbanizace má, jaké příčiny a důsledky nese a jaké politické řešení by vedlo k řešení negativních dopadů. Není zde žádný prostor pro nová výzkumná pole, pro nedořešené otázky, pro neprozkoumaná či zatím nedoložená vysvětlení a mechanismy. V knize chybí i určité napětí, nelze se totiž zbavit dojmu, že editoři knihy měli poměrně jasnou představu o závěrech již na počátku, že empirický materiál byl pouze doplňkovým detailem, který závěry částečně sytil, ale zásadně nekorigoval.

Z hlediska badatelského úsilí je tak kniha uzavřená. Text neklade otázky, neotevřítá nové, neprozkoumané obzory a v tomto smyslu neinspiruje k dalšímu tázání. Před čtenáře se klade uzavřená, jednoznačná perspektiva, která podává poněkud

mentorský výklad toho, jak se věci mají. Tento „expertní“ přístup může být přínosný, pokud chce naplňovat své ambice v oblasti formulace politik, avšak z odborného hlediska vede spíše k čtenářské únavě, zvláště v momentě, kdy bližší ohledání vznáší určité pochyby, nakolik se popisované věci skutečně „vědí“ (viz výše).

Závěrem lze říci, že kniha zůstává na půli cesty – na jednu stranu se zde nemůžeme setkat s barvitými paradigmatickými přístupy, které by zachycovaly suburbanizaci z různých hledisek a v různých kontextech a umožnily tak nahlédnout do různorodých podob tohoto jevu. Na druhou stranu ale vytyčená metodologická standardizace nebyla natolik silná, aby výstupy z jednotlivých případů byly přímo empiricky srovnatelné a komparace přesvědčivé. Nelze než mít pocit, že výsledek je kompromisem, který si z obou cest přináší to horší.

Aby nevznikl mylný dojem – kniha samozřejmě představuje výsledek solidního badatelského úsilí a již ediční řada a nakladatelský kontext zaručuje jasnou úroveň kvality. Zároveň ale vzhledem ke svým mezinárodním ambicím přináší spíše zklamání. *Contesting Suburbanization* nepochybně splní svoji roli a bude se jednat o publikaci, jejíž přítomnost v odkazovém aparátu článku k danému tématu bude nezbytností. Na druhou stranu, pokud hledáte inspiraci pro zapojení se do intelektuálního dobrodružství poznávání povahy a specifik urbánních procesů, poohlédli bych se spíše jinde.

Ondřej Špaček

Hynek Jeřábek: *Slavné sociologické výzkumy (1899–1949)*

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2014, 395 s.

Sociologické nakladatelství (SLON) obohatilo na sklonku uplynulého roku nabídku odborných publikací o titul, který systema-

tickým a přehledným způsobem mapuje historii empirického sociologického výzkumu. I když si kniha Hynka Jeřábka *Slavné sociologické výzkumy* staví – podle svého podtitulu (1899–1949) – za cíl sledovat především badatelské aktivity první poloviny 20. století, ve své úvodní části se stručným způsobem dotýká i předchozího vývoje, jehož počátky sahají až do 17. století.

Je vhodné připomenout, že český čtenář neměl doposud příležitost seznámit se s uvedenou tematikou v takové šíři a rozsahu, jaké nabízí právě toto nové Jeřábkově dílo. První obsáhlejší informaci z oblasti empirických sociologických výzkumů přinesla kniha Jaroslava Klofáče a Vojtěcha Tlustého *Současná empirická sociologie* (Praha: Orbis 1959); ta byla informačně poměrně bohatá, ale zároveň poznamenaná ideologií své doby. Slovenský překlad knihy Jana Szczepańskiego *Sociológia: Vývin problematiky a metód* (Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry 1967) dával nahlédnout pouze do počátků sociologického výzkumu spojených s reformním hnutím (Frédéric Le Play, Charles Booth). Francouzská učebnice *Dějiny sociologie* Charlese-Henryho Cuina a Françoise Gresleho (v českém překladu Praha: Sociologické nakladatelství [SLON] 2004) se pokouší začlenit významné etapy v rozvoji empirického výzkumu do celkového obrazu dějin oboru, avšak pouze prostřednictvím okrajových zmínek. A tak do této doby jedinými publikacemi, které se u nás věnovaly dané tematice výlučným způsobem, byla skriptta *Klasické sociologické výzkumy*, jež ze studentských příspěvků redakčně zpracovali a sestavili Hynek Jeřábek a Jiří Remr (Praha: FSV UK 1993), a Jeřábkova kniha *Paul Lazarsfeld a počátky komunikačního výzkumu* (Praha: Karolinum 1997). Již z tohoto krátkého přehledu je zřejmé, že publikace tohoto typu a obsahového zaměření, jaký představuje nová Jeřábkova práce, v našem akademickém prostředí chyběla, a její vydání je proto možné přivítat jako významný autorský i vydavatelský počin.

Z obsahového hlediska je Jeřábkově dílo kromě Úvodu a Závěru rozčleněno do 13 kapitol. V Úvodu autor konstatuje, že jeho knihu je nutno nahlížet jako „autorský pohled na historii empirických sociologických výzkumů“ (s. 15). V tomto vývoji se empirické přístupy postupně proměňovaly a stávaly se stále důležitější součástí akademické sociologie. Ta díky tomu ztrácela charakter „spekulativního, filozofujícího nebo moralizujícího oboru“ a přeměňovala se na teoreticko-empirickou disciplínu, založenou na postupující kumulaci dosaženého poznání. Autor uvádí, že chce ve své práci představit výzkumy dvojího typu, „jednak klasické, všeobecně uznávané sociologické výzkumy, jednak mimořádné, dosud však neprávem opomíjené výzkumné projekty“ (s. 16–17), zároveň připouští, že jeho výběr prezentované látky může být do jisté míry subjektivní a nezahrnuje vše, o čem by bylo možné hovořit.

V první kapitole autor načrtává v obecných rysech průběh postupného prosazování empirického sociologického výzkumu. Hovoří o třech fázích, v nichž probíhala jeho institucionalizace. Tu první představovala proměna stylu vědecké práce, k níž došlo zásluhou chicagské školy (od konce 19. století do začátku třicátých let 20. století). Druhá fáze se pojí s nástupem využívání hromadných statistických dat o sociálních jednotkách (dvacátá a třicátá léta); v ní se prosazují výběrová šetření spojená s použitím dotazníku jako hlavního výzkumného nástroje a také týmová práce, která se stává důležitou jak při sběru, tak i při zpracování hromadných dat, jež má převážně deskriptivní povahu. Třetí etapa je charakterizována obratem k variantě *survey analysis*, pro kterou se klíčovým problémem stává testování hypotéz o kauzálních vztazích mezi zkoumanými proměnnými, a v jejím rámci je pak vyvinut „model elaborace“ (čtyřicátá léta).

Druhá kapitola věnovaná prvopočátkům sociálního výzkumu jde hlouběji do minulosti než předchozí kapitola, a sice až

do 17. století. Jako první práce tohoto typu je uvedena zpráva o ekonomické a sociální struktuře Irska, kterou zpracoval ekonom William Petty (1672). K dalším průkopníkům v této oblasti je řazen francouzský ministr financí Jean-Baptiste Colbert, německý populační statistik Peter Süssmilch, belgický statistik Adolphe Quételet, jeho italský kolega Alfredo Niceforo, francouzský badatel Frédéric Le Play (zabývající se srovnávacím výzkumem evropských dělnických rodin, 1855), sociální reformátor Charles Booth (autor 17svazkového díla o životě a práci lidu Londýna, 889–1903), německý statistik Gottlieb Schnapper-Arndt (zkoumající socioekonomickou situaci v podhůří Hoher Taunuss, 1883) a Weberův spolupracovník Adolf Levenstein (orientovaný na problematiku průmyslového dělnictva).

Třetí kapitola hovoří o počátcích empirických sociologických výzkumů v USA od osmdesátých let 19. století do prvních desetiletí 20. století. Významnou roli v té době sehrávalo hnutí *Social Survey*, reprezentované reformistickými aktivisty, kteří vycházeli z tradic amerického charitativního hnutí a z pragmatismu. V dalším vývoji se však rozhodujícím hybatelem staly americké univerzity, které v poslední čtvrtině 19. století procházely revoluční proměnou. Byla to v prvé řadě Chicagská univerzita, na níž se v prvních desetiletích 20. století prosadil empirický výzkum jako zásadní a integrální součást sociologického bádání.

Po výchozích třech kapitolách Jeřábkovy knihy, jež mají obecný, rámcový charakter, následuje deset kapitol, které jsou již detailně věnovány konkrétním významným a mimořádným výzkumům. Tím prvním je *The Philadelphia Negro*, který – slovy autora knihy – představuje „zapomenutý počátek empirické sociologie v USA“ (s. 95). Výzkum černošského badatele Williama Edwarda Burghardta Du Bois (1899) zaměřený na problematiku afroamerické populace předčil svými parametry úroveň

tehdejších výzkumů hnutí *Social Survey* a svým koncepčním přístupem anticipoval mnohé z toho, co se později prosadilo jako běžné v oblasti výzkumné práce.

O zásadní úloze chicagské školy hovoří pátá a šestá kapitola. Autor stručně přibližuje její historii, v níž si všímá linie orientované na výzkum městské problematiky (zcela stranou zůstává G. H. Mead a symbolický interakcionismus). Krátce je připomenuta zakladatelská postava Albiona W. Smalla (od r. 1892 stál v čele chicagské katedry sociologie a sociální antropologie) a také výzkum *Polský sedlák v Evropě a v Americe* W. I. Thomase a F. Znanieckého (1918–1920). Důraz je položen především na knihu *The City* (1925), programovou monografii chicagské školy, a její tvůrce: Roberta E. Parka (pojímá město jako specifický sociální celek), Ernesta W. Burgesse (vypracoval model městských zón) a Rodericka D. McKenzieho (razil koncept *human ecology*). Pozornost je věnována rovněž nejznámějším disertacím chicagských doktorandů, k nimž patří: Harwey Zorbaugh: *The Golden Coast and the Slum* (1929), Louis Wirth: *The Ghetto* (1928), Ernest R. Mowrer: *Family Disorganization* (1927); Nels Anderson: *The Hobo* (1923), Paul Cressey: *The Taxi-Dance Hall* (1928), Clifford R. Shaw: *The Jack Roller* (1927), Frederic Milton Thrasher: *The Gang* (1927).

Sedmá a osmá kapitola zprostředkovávají dva různé příklady toho, co lze označit jako komunitní výzkum. V obou případech se jedná o slavné práce; první z nich se zabývá středně velkým městem v USA ve státě Indiana, druhý osudy nezaměstnaných obyvatel obce Marienthalu poblíž Vídně. Na antropologických přístupech založená americká studie manželů Staughtona a Helen Lyndových *Middletown* (1929) nabídla vlídný obraz života „středostavovské“ Ameriky; rakouská sociografická studie Marie Jahodové, Paula F. Lazarsfelda a Hanse Zeisela *The Marienthal* (1933), kombinující kvalitativní a kvantitativní přístupy, přinesla znepokojivu

sondu do života lidí sužovaných dlouhodobou nezaměstnaností.

Od uvedených výzkumů se svým zaměřením výrazně odlišuje pozdější práce Williama F. Whytea *Street Corner Society* (1943), o které referuje kapitola deset. Whyteova studie není typickým komunitním výzkumem a není ani obvyklou případovou studií. Jejím autorovi nešlo o zachycení komunitního života v jeho celistvosti, nýbrž o nalezení vzorců a zachycení pravidelností, které bylo možné odhalit v životě sledovaného velkoměstského gangu a dalších příbuzných uskupení.

Jednou z oblastí, která v této době znamenala výrazný rozmach a podněcovala další rozvoj v oblasti výzkumné metodologie, byla masová komunikace, zejména rozšíření rozhlasového vysílání. Ne náhodou se proto devátá kapitola věnuje výzkumům orientovaným na tuto problematiku. Nejprve je připomenuta studie pro vídeňskou RAVAG (*Radioverkehrs-Aktiengesellschaft*, v knize je uvedena zkratka RAWAG) z r. 1931, kterou P. F. Lazarsfeld zpracoval ve svém rakouském *Výzkumném středisku pro hospodářskou psychologii*, poté se hovoří o *Princetonském projektu pro výzkum rozhlasu*, který Lazarsfeld řídil po svém odchodu do USA. Specifická pozornost je věnována dvěma samostatným badatelským akcím. Tou první je výzkum poslechu vážné hudby, k jehož provedení spojili své síly výzkumník Edward A. Suchman a čelný představitel kritické teorie Theodor W. Adorno. Druhou je známá studie paniky způsobené rozhlasovou dramatizací Wellsovy *Invaze z Marsu* (1938), na které spolupracovali Hadley Cantril, Herta Herzogová a Hazel Gaudetová.

K problematice komunikačních výzkumů se pak vrací ještě dvanáctá kapitola knihy, která je věnována přínosu, jímž tuto oblast obohatil ve čtyřicátých letech Robert K. Merton. Z Mertonových aktivit a inovací je vyzvednuta metoda *focused interview* – zaměřovaného skupinového rozhovoru –, výzkum přesvědčování v masovém měřít-

ku (*mass persuasion*) a analýza dvou typů „ovlivňovatelů“ veřejného mínění – kosmopolitního a lokálního (*cosmopolitan influentials* a *local influentials*).

Problém masového ovlivňování úzce souvisí ještě s jedním problémem, který výrazně podnítl rozvoj v oblasti sociologické metodologie, a tím je volební chování a utváření volebních preferencí. V posuzované knize je toto téma pojednáno v jedné kapitole věnované výzkumu *The People's Choice* Paula F. Lazarsfelda, Bernarda Berelsona a Hazel Gaudetové (1944). V tomto případě byla v průběhu prezidentské volební kampaně poprvé použita metoda panelového šetření a byla také odhalena úloha, kterou při formování mínění a postojů sehrávají názoroví vůdci (*opinion leaders*).

Poslední kapitola knihy je zaměřena na bezprecedentní sérii výzkumů, které probíhaly v americké armádě v letech 1941–1945. V jejím rámci se uskutečnilo přes 3000 samostatných šetření, která přinesla dohromady více než půl milionu vyplněných dotazníků. Po válce byla na základě poznatků a zkušeností získaných týmem badatelů pod vedením Samuela A. Stouffera sestavena několikavazková kolektivní monografie známá pod označením *The American Soldier* (1949–1950). Mezi odborné přínosy této práce, o nichž referuje posuzovaná kniha, patří Stoufferova teorie relativní deprivace, Gutmanův skalogram a Lazarsfeldova analýza latentních struktur.

Závěr Jeřábkovy knihy patří krátkému zamyšlení nad vztahem sociologické teorie a empirického výzkumu. Autor uvádí, že tento vztah je nějakým způsobem přítomný v každém z výzkumů, o kterých jeho publikace pojednává. Konstatuje, že ideálem velké většiny z nich byl „teoreticky zakotvený empirický výzkum“ a že je tedy přirozené, že se tomuto cíli stále více přibližovaly (s. 353). Jeřábek toto konstatování doplňuje odkazem na společný text Mertona a Lazarsfelda z pátého svazku *Amerického vojáka* (*The American Soldier*,

1950), v němž se hovoří o programu společného budování teorie a empirického výzkumu, který pokračuje a bude pokračovat i nadále (s. 354). Klíč k úspěšné spolupráci teorie a empirického výzkumu spočívá podle Jeřábkova přesvědčení především v oblasti konceptualizace výzkumných úloh.

I když má Jeřábkova kniha úctyhodný rozsah 395 stran, je zřejmé, a autor tuto skutečnost na několika místech reflektuje, že nemůže postihnout dějiny empirického sociologického výzkumu v celé jejich šíři a složitosti, nýbrž musí k dané tematice přistupovat selektivním způsobem. Jeřábek sám (na s. 23) řadí k výzkumům, na které se v jeho práci nedostalo, např. Warnerovo *Yankee City Series* (1941–1959), výzkumy Eltona Maya (1933), hawthornské experimenty F. J. Roethlisbergera a W. J. Dicksona (1939), Adornovu *The Authoritarian Personality* (1950) a mnohé další. Zdá se tedy, že recenzovaná kniha by mohla mít – a jistě by si ho i zasloužila – v budoucnu nějaké další pokračování, např. v podobě druhého dílu. Pokud by k tomu došlo, doporučoval bych jejímu autorovi, aby pozornost věnoval mj. i tomu, jakou roli sehrála v rozvoji kvantitativní metodologie moderní indukativní statistika (prosadila se na přelomu 19. a 20. století a v sociálních vědách se začala šířit teprve v třicátých letech 20. století), spojená s ideou, že k poznání celku (základního souboru) je možné dospět na základě prozkoumání jeho malé, ale reprezentativní části (statistického vzorku, resp. výběrového souboru), která zásadním způsobem přispěla k lavinovitému rozšíření kvantitativní metodologie.

Důležitost Jeřábkovy knihy spočívá po mém soudu především v tom, že určitým způsobem zpochybňuje a problematizuje to, jakým způsobem jsou u nás tradičně dějiny sociologie chápány a vyučovány. Autor nám představuje jinou historii oboru než tu, již jsme si jako studenti většinou osvojili. Nejsou to dějiny tvořené jmény klíčových teoretiků, nýbrž dějiny psané velký-

mi osobnostmi empirického výzkumu, jež představují jakousi „druhou“, méně známou část celkového obrazu historického vývoje sociologie.

Proč jsou ale vůbec dějiny oboru důležité? Robert K. Merton kdysi konstatoval, že současní badatelé jsou schopni dosáhnout svého pronikavého vhledu do sledovaných výzkumných problémů především proto, že stojí na ramenou obrů. Těmi obry jsou myslitelé předchozích generací, kteří vytvořili základy toho, na čem soudobé sociální vědy spočívají. To, že dnes dokážeme vidět o něco více a o něco dál, než dokázali oni, je dáno tím, že nám tito „obři“ umožnili na tuto dnešní úroveň vystoupat. Jiný významný sociolog, Norbert Elias, pracuje s metaforou štafetového běhu. Pomocí této metafory přibližuje otázku našeho místa a našeho zapojení do dějů a procesů, které mají dlouhodobý vývojový charakter. Bylo by naivní se domnívat, že vše začalo teprve naším příchodem. Naopak, všechno, co děláme, je napojeno na činy našich předchůdců, od kterých jsme onen pomyslný štafetový kolík převzali, a na budoucí jednání těch, kterým tento štafetový kolík předáme. Kniha Hynka Jeřábka je po mém soudu důležitá právě proto, že nám umožňuje lépe pochopit logiku tohoto „běhu“, úkoly, které se snažíme plnit, a výzvy, na které se snažíme odpovídat.

Jiří Šubrt

Mathew Arnold: *Kultura a anarchie*

Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2014, 263 s.

Sociológia kultúry, resp. uvažovanie o kultúre a spoločnosti má veľmi diferencované podoby aj vzhľadom na výrazne odlišné národné akademické tradície. Jedna z veľkých špecificky britských tradícií, ktorá (po určitom obrate „sprava doľava“ – vyvrcholila v 20. storočí v podobe *culture studies* (reprezentovaných najmä autormi Raymond